

KS. WALDEMAR W. ŻUREK SDB* – LUBLIN

INWENTARZ KOŚCIOŁA I PLEBANII W KOSOWIE W 1751 ROKU

Początki miasteczka Kosów (Kossów Polski) położonego na kresach województwa brzeskiego sięgają początku XVI wieku. Przed 1520 rokiem wojewoda trocki Jerzy Sapieha ufundował tu kościół parafialny pw. Świętej Trójcy i Świętego Krzyża. Parafia posiadała patronat szlachecki. W 1620 roku kolejny właściciel Kosowa – Leon Sapieha herbu Lis, hetman wielki litewski poszerzył w 1626 roku fundację na rzecz parafii. W 1872 roku podczas pożaru miasta spłonął drewniany kościół, a na jego miejscu w 1878 roku zbudowano w centrum miasta kościół mурowany. Parafia rzymskokatolicka liczyła wówczas 1.500 wiernych i należała do dekanatu słonimskiego diecezji wileńskiej, w województwie nowogródzkim. Od 1795 roku Kosów znalazł się w zaborze rosyjskim. Powrócił do Polski po odzyskaniu przez nasz kraj niepodległości. W Kosowie mieściła się siedziba powiatu utworzonego w grudniu 1920 roku, a od lutego następnego roku wszedł do nowo utworzonego województwa poleskiego. W kwietniu 1935 roku powiat kosowski został zniesiony, a z jego terytorium utworzono powiat iwacewicki. W latach międzywojennych parafia kosowska należała do diecezji pińskiej, utworzonej w 1925 roku. Po drugiej wojnie światowej Kosów pozostał w granicach Związku Sowieckiego – w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej. Od 1991 roku Kosów leży w granicach Białorusi, w obwodzie brzeskim, rejon Iwacewicze. Kościół zarówno w czasie drugiej wojny światowej, jak i w czasach komunistycznych był nieprzerwanie czynny. Parafia prowadzona przez misjonarzy św. Wincentego a Paulo, należy do dekanatu Prużana, w diecezji pińskiej.

* Ks. Waldemar Witold Żurek SDB – dr hab. historii Kościoła, profesor KUL, dyrektor Ośrodka Archiwów Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL, e-mail: zurek@kul.pl

Opis fizyczny dokumentu: *Inwentarz kościoła i plebanii w Kossowie – 1751 r. Decretum Reformationis par. Kossów – 1756* (od ks. K. Świątki), pochodzący z Archiwum Diecezjalnego w Drohiczynie, Zespół Parafia w Kosowie (sygn. III/I/1), jest szczegółową ewidencją stanu kościoła i plebanii, sporządzoną przez księdza Krzysztofa Modzelewskiego 19 stycznia 1751 roku.

Rękopis o wymiarach: 364×213 mm ma formę składki – pięciu kart zszytych ze sobą w miejscu złożenia lnianymi nićmi; wraz z dodatkowo doklejoną kartą dziesiątą składa się z dwudziestu dwóch niepaginowanych stron. Tekst napisany został brązowym atramentem na papierze czerpanym, żeberkowym, z widocznymi filigranami. Dokument zszyty został razem z szarym, grubszym niż pozostałe karty papierem, pełniącym funkcję okładki. W górnej części (niebieską kredką) sporządzono adnotację: *1751. II Egz. Odbiorczy J. M. X. Rumszewicza Benedykta Nr* oraz (czerwoną kredką) *7 a-6*.

W centralnej części pierwszej strony znajduje się ujęty w ozdobny romb tytuł dokumentu: *Inwentarz Kosciola i Plebanii Kossowskiej w Roku 1751. Miesiąca Januarii 19. dnia sporządzony*. U dołu czerwoną kredką zapisano litery *m f* zawarte w kółku (to samo oznaczenie znajduje się na stronie dwudziestej drugiej, również u dołu). W prawym górnym rogu widnieje szereg ukośnych, równoległych linii (wykonanych być może w celu rozpisania pióra). Dodatkowo na stronie pierwszej umieszczono dwie naklejki sygnaturowe Archiwum Parafii Kossów. Strona druga wypełniona jest zapiskami i wprawkami kaligraficznymi różniącym się od pozostałego dokumentu charakterem pisma, wykonanymi prawdopodobnie ołówkiem kopiowym.

Tekst dokumentu napisany został po polsku oprócz doklejonej karty dziesiątej w języku łacińskim o incypicie: *Decretum Visitationis seu Reformationis...*

Pismo jest staranne, w tekście wyróżnia się podziały tematyczne oraz wykazy i tabele. W prawym dolnym rogu znajdują się reklamanty słowne.

Stan zachowania dokumentu jest dobry. Karty są stosunkowo czyste, powierzchniowe zabrudzenia oraz ślady po muchach można zauważyć na pierwszej i ostatniej stronie. Na stronie dwudziestej i dwudziestej drugiej widoczne są ślady po złożeniu papieru świadczące o tym, że dokument pierwotnie miał inną formę.

Dokument jest zabezpieczony tekturą teczką opatrzoną naklejkami sygnaturowymi.

Inwentarz kościoła i plebanii w Kossowie – 1751 r. Decretum Reformationis par. Kossów – 1756 r.

[k. 1r] Inwentarz kościoła i plebanii kossowskiej w roku 1751 miesiąca Januarii 19. dnia sporządzony.

[k. 2r] Inwentarz kościoła i plebanii kossowskiej roku 1751 miesiąca Januarii 19 dnia sporządzony przeze mnie, księdza Krzysztofa Modzelewskiego, dziekana rózańskiego, plebana międzyrzeckiego, przy podaniu plebanii kossowskiej jego-

mości księdzu Benedyktowi Rumszewiczowi¹ *post investituram*² na pomienioną plebanię z opisaniem plebanii, kościoła i w nim supellectiów³, *item* budynków plebańskich, wiosek, stawu, młynu, juryzdyki, tudzież gruntów i łąk do plebanii należących.

Naprzód opisanie Kościoła

Kościół drewniany, starodawny, drzewa dobrego, fundowany pod tytułem Świętej Trójcy i Świętego Krzyża od J[aśnie] W[wielmożnego] imię Pana Lwa Sapiehy⁴ wojewody wileńskiego, hetmana W[ielkiego] X[ięstwa] L[itewskiego] z wieżą jedną pod facjato opatrzony *ab extra* doskonale, kosztem niedawno przeszłego j[egomości] księdza plebana i jest tarczycami⁵ *circum circa* obity, i z pokostem malowany *instar*⁶ cegły, także i wieża cała obita, Krzyż pozłacany fangultem⁷, pukle i gałka miedziana pozłociste, wierzchnia kondygnacja *alias* koła blacho dawno pobita. Dach całego kościoła czerwono ze smoła pokostem malowany, drzwi do kruchty z obu stron idą podwójne na zawiasach od dzwonicy z zaszcypką i zamkiem wiszącym, a drugie z zaporą drewnianą. Drzwi do samego kościoła pojedynkowe na trzech zawiasach z zamkiem wewnętrznym drugim wiszącym na łańcuchu z zaszcypką, ściany malowane w brety⁸ farbo szarą, także i sufit z podbitką nad wielkim ołtarzem różne osoby święte i floresy malowane, okien w kościele pięć w ołów robione, a szóste nad zakrystią z kraty na chórze okien trzy, w drzewo robione czerwono malowane. Belka wewnątrz kościoła na której krucyfiks rznięty, z jednej strony S[=świętego] Jana, a z drugiej Najświętszej Panny, statui malowane. Posadzka przed wielkim ołtarzem czarną farbą przez cegłę malowana [k. 2v]. A na środku kościoła podłoga tarczyczna przy pobocznym ołtarzu sklep murowany, z podwórza okno jedno z kratą żelazną, do niego

¹ Rumszewicz Benedykt – proboszcz w Kosowie od stycznia 1751 roku, który przejmując parafię kosowską podpisał odbiór inwentarza sporządzonego przez księdza dziekana Krzysztofa Modzelewskiego.

² Investitura (łac.) – nominacja.

³ Supellex, supellectilis (łac.) – sprzęt kościelny, liturgiczny.

⁴ Sapieha Lew herbu Lis (1557-1633), syn Iwana i brat Andrzeja. W młodości oddany był na dwór Mikołaja Radziwiłła Czarnego, studiował z jego synami w latach 1570-1573 w Lipsku, gdzie uległ protestantyzmowi, odszedł od prawosławia i został kalwinem. Dzięki Radziwiłłom dostał się w 1579 roku na dwór króla Stefana Batorego. W roku następnym został mianowany sekretarzem królewskim, a w kolejnym awansowany na pisarza litewskiego. W 1585 roku otrzymał urząd podkanclerzego litewskiego, następnie był administratorem skarbu litewskiego, a co za tym idzie zarządcą mennicy w Wilnie. W dużej mierze wpływał na politykę wschodnią Rzeczypospolitej. W 1586 roku przeszedł ostatecznie na katolicyzm. W 1589 roku otrzymał kanclerstwo litewskie, a od 1593 roku pełnił obowiązki trybunała litewskiego. Prowadził kampanię przeciwko powierzeniu urzędów litewskich osobom pochodzącym z Korony. Por. H. Lulewicz, *Sapieha Lew herbu Lis*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 35, Warszawa 1994, s. 84-102.

⁵ Tarcica – materiał drzewny uzyskiwany przez pocięcie okrągłaków równolegle do ich osi podłużnych, tu także otrzymana w ten sposób deska.

⁶ Instar (łac.) – na kształt.

⁷ Fungult z niem. Feingold – czyste złoto.

⁸ Bret z niem. Brett – deski, pasy.

drzwi na zawiasach z zaszczepką, ławek w kościele dwanaście, *quondam*⁹ były malowane. Pod chórem ławek dwie, przy zakrystii ławka jedna malowana dobra, ławka pojedynkowa przy ambonie, krzesel prostych dwie, na ścianach obicie stare w paski.

Ołtarz wielki stolarskiej roboty, czarno malowany, z kolumnami dwoma, *partim*¹⁰ posrebrzane, w nim obraz Najśw[iętszej] Panny Maryi de Gratiis albo Łaskawej nazwany, ofiarowany i oddany do tego kościoła, od J[aśnie] W[wielmożnego] imć Pana Lwa Sapiehy, u tego ołtarza gradusów¹¹ dwa, sama mensa¹² *murata, comportatili fido consecrato*, na wierzchu tego ołtarza obraz P[ana] Jezusa z Najśw[iętszą] Panną i Ś[więtym] Janem stojącym malowane. Na tym ołtarzu z jednej strony Ś[więtego] Stanisława Biskupa Krakowskiego Męczennika, a z drugiej Ś[więtego] Kazimierza, u tegoż ołtarza ciborium¹³ drewniane stolarskiej roboty czarno malowane, filarków cztery, *partim* posrebrzane i pozłożone drzwiczki na zawiasach z zameczkiem wewnętrznym, ciborium *intra*¹⁴ blaszką metalową żółtą wybite, przy wielkim ołtarzu z obu stron ołtarzyki niewielkie. Jeden Ś[więtę]o Michała, a drugi Ś[więtę]o Antoniego z zasłonkami adamaszkowymi starami. Czwarty ołtarz Ś[więtę]j Anny Samotrzeciej, snickerskiej¹⁵ roboty, złotem i srebrem malowane, w niektórych miejscach winogrona malowane, zielono wyrzynane, na wierzchu tego ołtarza pod krzyżykiem obrazek Najśw[iętszej] P[anny] Ofiarowania, mensa u tego ołtarza murowana, *consecrata*¹⁶, Ołtarz balaskami malowanymi opierzony, drzwiczki z balasków na zawiasach. Piąty ołtarz snickerskiej roboty na dwóch filarach podobny ołtarzowi Ś[więtę]j Anny, w nim obraz Najś[więtszej] Panny z zasłonko dwoisto, mensa murowana *consecrata*, ołtarz balaskami malowanymi opierzony, drzwiczki na zawiasach. Ambona snickerskiej roboty, z koroną nową nad amboną malowaną. Baptisterium snickerskiej roboty na zawiasach, drzwiczki na zawiasach z zaszczepką i zamkiem wiszącym malowana różnymi farbami, na koło balaskami malowanymi opierzone, drzwiczki drugie z balasów takichże. *Vas novum*¹⁷ z nakrywko drewnianą i łyżka cynowa [k. 3r], na chór wchodząc gradusy stare, do nich drzwi na zawiasach z zaszczepkami z obu stron, na chórze organ stojący nowy przez imć ks. plebana sporządzony przeszłego, z kolumnami dwoma, chór od kościoła balasami malowanymi opie-

⁹ Quondam (łac.) – niegdyś.

¹⁰ Partim – częściowo.

¹¹ Gradus (łac.) – stopień.

¹² Mensa (łac.) – płyta ołtarzowa, główna część ołtarza. Mensa ołtarza stałego winna być kamienna.

¹³ Ciborium (grec.) – naczynie służące do przechowywania lub przenoszenia Najświętszego Sakramentu. Umieszczone w tabernakulum, służy do przechowywania tzw. małych komunikantów do rozdzielania wiernym.

¹⁴ Intra (łac.) – wewnątrz.

¹⁵ Snycerstwo – artystyczne rzemiosło, sztuka rzeźbienia w drewnie, dawniej także w kamieniu.

¹⁶ Consecrata (łac.) – poświęcona.

¹⁷ Vas novum (łac.) – nowe naczynie.

rzony, tamże na chórze kotłów dwa miedzianych, bębien nowo sporządzony, tamże brewiarzów dwa, księga łacińska wielka, *rosarium*¹⁸.

Zakrystia po prawym boku, drzwi na zawiasach, zamek wewnętrzny z zaszczerpką, okno w drzewo robione z kratą żelazną, stol[arka] tarczyczna, posadzka ceglana, szafa stara z trzema szufladami na ornaty; na tej szafie stół do ubierania się na Mszy Świętej. i trzy szafki na kielichy bez drzwiczek, skrzyń starych trzy miernych z zamkami wewnętrznymi na bieliznę kościelną, sam kościół podmurowany cegłami nad podmurowaniem daszek około gontami¹⁹ kryty.

L. p.	Argenterie kościelne	Sztuki
1	Puszka pozłocista <i>ad conservandum Sanctissimum</i> ^a	1
2	Kielich srebrny wewnątrz pozłocisty	1
3	Item kielich mosiężny z ... srebrną (przekreślony)	1
4	Kielich pozłocisty cały mosiężny	1
5	Item kielich srebrny	1
6	Monstrancja mosiężna pozłocista, korona i melchisedech ^b srebrny	1
7	Taca i ampulki miedziane pozłociste sztuk	3
8	Trybularz ^c mosiężny z fajerką żelazną	1
9	Lampa srebrna przed wielkim ołtarzem wisząca	1
10	przy tej lampie łańcuszków trzy, która jak świadczy rewizja dawniejsza, iż waży grzywien ^d 4 i lutów 6	3
11	u wielkiego ołtarza tabliczek małych	7
12	Tabliczek większych	17
13	Kołnierz srebrny	1
14	Relikwiarzów na wielkim ołtarzu alias obrazków różnych w szkło szlifowanych oprawnych, i na szkłe malowanych	14
15	Lichtarzyków mosiężnych pobielanych dwa	2

^a Ad conservandum Sanctissimum (łac.) – do przechowywania Najświętszego Sakramentu.

^b Melchisedech, melchizedek (bibl.) – inaczej kustodia, naczynie liturgiczne do przechowywania w tabernakulum konsekrowanej hostii, przeznaczony do umieszczania w monstrancji podczas nabożeństw eucharystycznych lub adoracji Najświętszego Sakramentu. Wykonany ze szlachetnego metalu, wewnątrz był pozłacany lub posrebrzany.

^c Trybularz, właśc. turybularz (łac. turibulum) – naczynie służące do okadzania ołtarza, darów ofiarnych, Najświętszego Sakramentu, Ewangeliarza, krzyża, figur, uczestników liturgii. Wykonane z metalu, jego nakrycie (przykrywka) umocowana jest na trzech łańcuszkach. Do tego naczynia, w którym są rozżarzone węgle, wysypuje się ziarenka kadzidła.

^d Grzywna – dawna jednostka wagi.

¹⁸ Rosarium (łac.) – różaniec.

¹⁹ Gont – deszczułka klinowa używana do pokrywania dachów lub szalowania zewnętrznych ścian budynków.

16	Lichtarzów cynowych wielkich u wielkiego ołtarza sześć darowanych od W[ielmożnego] imię p[ana] Kościuszki ^c miecznego w[o]jewó[d]z[twa] brz[eskiego]	6
17	Krzyż cynowy alias pacyfikał jeden	1
[k. 3v] 18	Ampulek cynowych z tacami par trzy, kosztem terażniejszego jego-mości ks. plebana sprawione	3
19	Lichtarzów drewnianych wszystkich par siedm	7
20	Krucyfiksów drewnianych na ołtarzach cztery	4
21	Processjonalnych krzyżów dwa, jeden w zakrystyi, drugi w kościele	2
22	Kociołek miedziany z kabłuczkiem żelaznym na wodę święconą	1
23	Dzwonek wiszący przy zakrystyi, drugi dzwonek w samym babinie-cu ^f , alias sygnaturka	2
24	Dzwonków małych dwa, kupionych przez terażniejszego plebana	2
25	Dzwonków dawniejszych trzy	3
Aparaty		
1	Kapa czerwona adamaszkowa ^g , listwa i szczyt adamaszkowy niebieski z kompaną ^h białą srebrną	1
2	Kapa żałobna gradyturowa ⁱ jednostajna, obłożona taśmą półjedwabną	1
3	Ornat światły bogaty lamowy ^j w rozmaitych kwiatach z kolumną jednostajną kompanką obłożony, z całym garniturem ^k to jest stuła, manipularz, velum ^l , bursa ^m i palka ⁿ	1

^c Ludwik Tadeusz Kościuszko (1700-1758) herbu Roch III, miecznik województwa brzeskiego, pułkownik 3 Pułku Straży Przedniej Buławy Polnej Litewskiej, ojciec Tadeusza Kościuszki. W 1740 r. poślubił Teklę z Ratomskich. W spadku od ojca otrzymał zaniedbany i zadłużony majątek rodowy, dlatego przekazał Siechnowicze Małe ze Stepankami, Nowosiólkami i Konotopami swemu wujowi Faustynowi Benedyktowi, sam biorąc w dzierżawę od Sapiehów folwark Mereczowszczyzna koło Kosowa Poleskiego.

^f Babiniec – staropolska nazwa kruchty kościelnej, czyli przedsionka w kościele; nazwa pomieszczenia przeznaczonego dla kobiet. Kościoły większe miały również babinice boczne przy wejściach bocznych.

^g Adamaszek – tkanina, zwykle jednobarwna, dwustronna, o wzorze z jednej strony matowym, z drugiej błyszczącym.

^h Kompanka, kampanka – wąska prosta koronka klockowa lub cienka wąska tasiemka z tiulu klockowego, doszywana na brzegu kosztownych koronek celem ich poszerzenia.

ⁱ Grodetur (franc.), grady tur, gredytur, grodytur, drodetur – gęsta tkanina jedwabna, barwiona na różne kolory, czasem wzorzysta, używana do haftów jedwabiem i nicią metalową.

^j Lama – gładka lub wzorzysta tkanina jedwabna o tle całkowicie lub częściowo pokrytym dodatkowym wątkiem metalowym złotym lub srebrnym, rzadko obydwoma, najczęściej w postaci pasków folii. Używana na kosztowne ubiory świeckie i liturgiczne.

^k Garnitur – zespół przedmiotów służących do jednego celu, stanowiących pewną całość.

^l Velum (łac.) – zasłona.

^m Bursa – parament liturgiczny w kształcie kwadratowej teczki używany do mszy lub przenoszenia wiątku. Bursa mszalna do której wsuwa się korporał. Dostosowana jest do koloru szat liturgicznych, zdobiona zazwyczaj symbolem liturgicznym. Obecnie nie używana w liturgii. Bursa zamknięta służy do przenoszenia Najświętszego Sakramentu do chorych.

ⁿ Palka – kwadratowe przykrycie kielicha mszalnego używane podczas liturgii. Wykonane ze sztywnego płótna, chroni kielich przed zanieczyszczeniami. Palkę umieszcza się na kielichu razem z korporałem i puryfikaterzem i nakrywa się przed Mszą Świętą welonem.

4	Ornat czerwony lamowy kwiaty złote, z kolumną jednostajną kompanka srebrna, stuła, manipularz, kraszani ^o niebiesko podszyty	1
5	Ornatów dwa adamszkowych fijałkowych jednostajnych, jeden kompanką białą obłożony, drugi żółtą jedwabną	2
6	Ornat czerwony adamszkowy, z kolumną jednostajną stuła i manipularz	1
7	Ornat czerwony lamowy srebrem haftowany fundatorski kolumna jednostajna z kompanką srebrną, kraszani ^o podszyty, do niego stuła i manipularz	1
8	Ornat czerwony atlasowy kolumna adamszkowa w kwiaty złote, tasiemką półjedwabną, podszyty kraszani ^o niebieską	1
9	Ornat czerwony adamszkowy, z kolumno taką, jak w atlasowym tasiemką półjedwabną obłożony, stuła i manipularz	1
[k. 4r] 10	Ornat czerwony kitajkowy ^p jednostajny z tasiemką półjedwabną, stuła i manipularz kraszani ^o podszyty	1
11	Ornat czerwony bogaty, kwiaty srebrne, kolumna biała bogatej lamy ^r , kompanka złota, stuła i manipularz	1
12	Ornat niebieski gradyturowy z kolumną białą atlasową kwiaty wyszywane, galonik szychowy żółty, stuła i manipularz	1
13	Ornat włóczkowy szyty, <i>totaliter</i> ^r podszyty kitajką niebieską, stuła i manipularz	1
14	Ornat zielony lamowy z kolumną jednostajną kompanka złota, kraszani ^o podszyty, stuła, i manipularz	1
15	Ornat fijałkowy adamszkowy z światlejszą kolumną, tasiemką tyło około kolumny jedwabno obłożony	1
16	Ornat włosowy atlasowy, kwiatki z gęsta wyszywane kolumna żółta galonik wkoło żółty, a przy kolumnie biały	1
17	Ornat czarny atlasowy, kolumna włosowa atlasowa	1
18	Ornat czarny stary, kolumna w kostki włóczkowa, druczkiem moskiewskim podszyty, do tych ornatów stuły, manipularze, wela i palki	1
Bielizna kościelna i inne apparencja		
1	Alb dużo zażywanych	6
2	Humerałów	6
3	Komż starych	2
4	Komeżek starych	2
5	Ręczników starych grubych	5
6	Pasków superfinowych starych	3
7	Pasek żałobny	1

^o Kraszani^o – barwione, woskowane płótno, wyrabiane na Rusi w XVI-XVII wieku.

^p Kitajka (ros. *Kitaj*, Chiny) – cienka, gęsto tkana splotem płóciennym, materia jedwabna. Jedną z najstarszych i najprostszy rodzaj tkaniny jedwabnej wyrabianej na Wschodzie.

^r Totaliter (łac.) – całkowicie, *zupelnie*.

8	Korporałów nowych teraz sporządzonych	9
9	Puryfikaterzów ^s także teraz sporządzonych	12
10	Tuwałń ^t wyszywanych złotem i srebrem w kwiaty	2
11	Tuwałń różnych tkackich	8
12	Obrusów różnych	10
13	Antepedie ^u u wielkiego ołtarza ponsowe z galonami srebrnymi, teraz sporządzone	1
[k. 4v] 14	W pobocznych ołtarzach antepedie kartunowe płótnem podszyte	
15	Nakrywki do wszystkich pięciu ołtarzów z płótna grubego <i>quondam</i> żółto malowane	5
16	Biret nowy teraz sporządzony	1
17		8
18	Dywan wielki do zasłania przedniej ławki	1
19	Całun bracki	1
20	Baldachim ^w adamaszkowy stary na czterech drążkach	1
21	Portatylów ^x na ołtarzach	3
22	Portatil jeden wielki u Świętej Anny, kupiony przez terażniejszego plebana	1
23	Mszałów starych	3
24	Agenda stara	1
25	Agenda wielka nowa, teraz kupiona, kosztująca talarów ^y bitych sześć	1
26	Metryka dawniejsza	1
27	Metryk nowych teraz sprawionych	3
28	Agendka stara i ewangeliczka	2
29	Zasłony u wielkiego ołtarza kitajczane żółte nowe, ofiarowane od imię Pana Kościuszki miecznego brzeskiego	1

^s Puryfikaterz (z łac.) – ręcznik do wycierania rąk podczas czynności liturgicznych.

^t Tuwalnia, towalia (wł.) – rodzaj szerokiego ręcznika, od w. XV wieku przywożone do Polski z Włoch. Tuwalnie były wzorzyste i zastępowały nieraz obrusy na stołach.

^u Antependium (łac.) – zasłona lub zakrycie podstawy stałego ołtarza w kościele. Pierwotnie antepedia obiegały mense ołtarza ze wszystkich stron, od XI wieku zakrywały jedynie przednią część. Wykonane ze złota lub srebra, często zdobione szlachetnymi kamieniami i filigranem, z tkanin haftowanych, drewna malowanego lub płaskorzeźbionego, ze skóry tłoczonej i złoczonej. Na nich przedstawiano sceny z życia Chrystusa, Marii lub świętego, któremu był poświęcony ołtarz.

^w Baldachim przenośny – ozdobna zasłona w kształcie daszka, rozpostarta na czterech drążkach. Używany w czasie procesji z Najświętszym Sakramentem, niesiony jest nad celebrazem trzymającym monstrancję.

^x Portatyl (łac. *portatile*) – niewielki ołtarz przenośny, na którym sprawowano Eucharystię poza świątynią, np. w więzieniach już w III wieku. Od IV wieku umieszczano relikwie świętych w ołtarzach i portatylach. Sprawowanie Eucharystii bez portatyli poza kościołem było zabronione. Posoborowa odnowa liturgii zniósła obowiązek stosowania portatyli przy sprawowaniu Eucharystii.

^y Talar – dawna jednostka monetarna.

Wschodząc z kościoła dzwonnica o dwóch kondygnacjach z drzewa brusowanego²⁰ wiązana, tarczycami stojącymi naokoło obita, gontami kryta, czerwono farbą malowana. Dzwonów trzy, jeden większy, a dwa mniejsze.

Chętarz od ulicy balasami pod daszkiem zarzucany w jeden barwionami, a środkiem balasy, wrota dwoiste od ulicy na chętarz z forto pod daszkiem, z drugiej strony chętarza od ogrodu i plebanii parkan ... zarzucony.

Opisanie plebanii

Idąc z ulicy wrota stare, dwoiste, na biegunach, z furtką, drzwiczki na zawiasach, daszek gontami pobijany, z fundamentu reperacji potrzebujące, dalej idąc po prawym boku budynek dla wikarego gontami pobijany, z sieńmi, izbą, komorą, i spiżarenką, w izbie piec kaflany, okien trzy [k. 5r] a w komorze jedno okno w drzewo robione, stol tarczyczna, kominiek przez dach wywiedziony, z sieni idąc po prawym boku izdebka mała, piec kaflany, okno jedno, z obudów pieców dymy za jedno sprowadzone, drzwi pięcioro, z tych jedno na zawiasach, a inne na biegunach, od wrót po lewej stronie budynek dla rzemieślników, izba z sieńmi, komorą i komórką, piec kaflany *per modum*²¹ piekarnianego, z kominem przez dach wywiedzionym, okien trzy w drzewo robione, sam budynek gontami pobijany, w nim drzwi pięcioro na biegunach bez żadnego żelaza, dziedzińczyk tego budynku mały, parkanikiem z balasami oprowadzony. W końcu tego budynku stajen dwie dranicami²² pobijane, reperacji potrzebujące, do nich drzwi dwoje z dranic robione przy nich dwa chlewki słomo kryte. **Rezydencja plebańska** – do niej wchodząc ganek z balasami, drzwi do sieni na zawiasach, z sieni po lewej stronie izba do niej drzwi na zawiasach, piec kaflany fladrowy²³, okien trzy w drzewo robione, komora z alkierzykiem, drzwi oboje na zawiasach, w alkierzyku piec kaflany, okien dwie w drzewo robione, a w komorze jednej *ex op[p]osito*²⁴ siebie przez sieni izdebka mała, drzwi na zawiasach z kruczkim, piec fladrowy z kominkiem, okien dwie w drzewo robione, stol tarczyczna, posadzka z cegieł; z izby komora, drzwi dębowe na zawiasach, z zamkiem wewnętrznym, okno jedno w olów robione, z komory alkierzyk z małą spiżarenką, drzwi na biegunach, jedno z zaszczepką, okien dwie w drzewo robione, z komory do kuchenki drzwi na zawiasach; przy kuchence spiżarenka, drzwi na biegunie, z tych pieców dymy do jednego komina sprowadzone kuchennego; ten budynek gontami pobijany, z fundamentu nowej reperacji potrzebujące, w izbie pierwszej opisanej szafa stolarskiej roboty na kształt kredensu przez terażniejszego księdza plebana sporządzona, w drugiej izbie szafka mała przy drzwiach stoi, do niej drzwiczki na zawiasach.

²⁰ Brusowany – szlifowany.

²¹ Per modum (łac.) – na sposób.

²² Dranica – cienka, wąska deska łupana z pnia drzewa iglastego, używana w budownictwie drewnianym, zazwyczaj do krycia dachów (dranka).

²³ Fladrować – malować na drewnie lub kamieniu.

²⁴ Ex opposito (łac.) – naprzeciw.

Za budynkiem syrnik²⁵ stary na słupach, zrzucenia godny. Swiron²⁶ spory, słomą kryty, z gankiem, drzwi na biegunie z zaszczipką i z zamkiem wewnętrznym i wiszącym, w nim zasieków z dolnymi i pod dachem trzynaście [k. 5v], drugi swiron mniejszy, do niego drzwi na biegunie z zamkiem wiszącym i z zaszczipką dranicami kryty, w nim zasieków sześć, podle tego swironka chlewów cztery pod jednym dachem słomą kryte, do nich wrota z dranic robione, dalej idąc odryn²⁷ dwie pod jednym dachem, wrota z dranic robione z zasuwkami drewnianymi, klucze żelazne.

Gumno²⁸ wielkie, do niego wrót dwoje z tarczyc robione, słupów dwanaście do składania zboża, słomą kryte.

Gumno drugie mniejsze, wrota tarczyczne, słupów dziewięć przy gumnach zamków dwa z zaszczipkami.

Przeplotów²⁹ na zboże czternaście, przy gumnie naokoło gumna, przy gumnie żerdziami ogrodzone, od gumien idąc po lewej stronie chlewków dwa, tamże pod jednym nakryciem słomianym odryna i stajen dwie, drzwi z descek [sic] robione.

Browar dranicami pokryty, z zamkiem wiszącym i zaszczipką, w nim czopów trzy, trąbnica jedna, i komóreczka mała.

Warzywnia za browarem nowo wybudowana słomą kryta z sieńmi, drzwi na biegunie tarczyczne, okien małych trzy z zasuwkami, Dalej idąc piekarnia stara wakująca z sieńmi i komórką, okien cztery z zasuwkami dranicami kryta. *Item* druga piekarnia mieszkalna stara, z sieńmi i komórką, dranicami kryta, piec piekarniany, okien cztery szklane, pocios z descek [sic], drzwi wszystkie na biegunach, w sieniach kuchni z kominem przez dach wywiedzionym między czterema słupami, naprzeciw piekarni spiżarenka, okien cztery, piec piekarniany z kominem przez dach wywiedzionym, z spiżarni idąc komóreczka dla złożenia rzeczy drzwi, na biegunie piekarni i spiżarenka pod jednym dachem dranicami krytym w kuchni wyżej pomienionej obłożyny żelazne na hakach żelaznych, z piekarni idąc ku kościołowi piwnica z kamieni murowana, we środku tarczycami przepierzona, drzwi dwoje na zawiasach z zaszczipkami i zamkami, nad piwnicą swironek z drzewa okrągłego, drzwi na zawiasach z zaszczipką i zamkiem wewnętrznym gontami kryty, w nim zasieków cztery pod dach schowanie, przy swironku wozownia dla schowania sprzętu gospodarskiego, drzwi na biegunie z zaszczipką i zamkiem wiszącym dranicami kryta.

[k. 6r] Łażnia w sadzie z sionkami, słomą kryta, drzwi troje na biegunach, okien trzy z zasuwkami, tamże za łażnią sadzawek trzy na ryby. Parkan około plebanii w szuty zarzucany około sadu i ogrodów, częścią parkanem częścią żerdziami ogrodzona.

²⁵ Syrnik, sernik – budynek o przewiewnej konstrukcji do przechowywania serów.

²⁶ Swiron, ściągnięte z języka litewskiego – spichlerz.

²⁷ Odryna – regionalna (białoruska) nazwa budynku, przeważnie drewnianego, w którym przechowuje się siano.

²⁸ Gumno – budynek w którym składa się zboże przed wymłóceniem, stodoła.

²⁹ Przeplot – rodzaj szerokiej drabiny nieruchomej ze słupów i żerdzi poprzecznych do suszenia zboża, grochu, jęczmienia itp.

Młyn we wsi Storożowszczyźnie na dwa koła z żelazem młynowym i wszelkim porządkiem do niego należącym, sam młyn z drzewa brusowanego, gontami pobijany, wietrznica na wierzchu, spust reperacji potrzebujący, drzewo na spust sprowadzone przy młynie.

Grunta plebańskie tu się nie specyfikują morgami ani włókami, tylko dwa poletki, jeden na Łopieniewszczyźnie, tamże i sianożęć³⁰, drugi poletek częścią na jare zboże wygnojone pod młynem plebańskim gdzie *quondam* był młyn, a teraz tylko znak tego miejsca, sianożęć nad rzeczką, trzeci poletek na Pustkach Włocznym Gruncie, który przed tym poddani plebańscy zarabiali, teraz plebania zasiewa. Jednak tego gruntu potrzebującym poddanym plebańskim imć ksiądz pleban nie ma bronić biorącym na osiadłość lub na czynszu trzymać chcącym.

L.p.	Obora	Sztuki
1	Krowa	1
2	Owiec	15
3	Świń z wieprzami	17
4	Gęsi z gęsiorami	10
5	Kaczek z kaczorami	10
6	Kur z kogutami	11
7	Kapłonów ^{aa}	3
Mięsiwo		
1	Słoniny połciów	2
2	Sadeł	2
3	Kumpi ^{bb} par	3
4	Wędzonek par	4
L.p.	[k. 5v] Zboże	Kopy/Wozy
1	Żyta użętego kop ^{cc}	40
2	Jęczmienia użętego kop	45
3	Tarki kop	12
4	Pszenicy kop	10
5	Owsa kop	30
6	Gryki kop	20
7	Grochu wozów	4
8	Bobu kop	4
9	Siana wozów	50
10	Żyta zasianego na rok 1751 szanków ^{dd}	15

^{aa} Kapłon – samiec kury domowej (kogut), kastrowany w celu szybszego utuczenia lub uzyskania smaczniejszego mięsa.

^{bb} Kumpie – rodzaj wędliny.

^{cc} Kopa – sześćdziesiąt sztuk. Dawna jednostka obrachunkowa, używana obecnie czasami na wsi.

^{dd} Szank, szanek (z niem. Schank) – miara objętości towarów sypkich, zwykle zboża, obejmująca 24 lub 48 garnców. Garniec – dawna polska miara objętości, zawierająca cztery kwarty, czyli w przybliżeniu cztery litry.

³⁰ Sianożęć – łąka na której kosi się trawę (siano), jako karma dla bydła na zimę.

L.p.	Naczynie gumienne i inne gospodarskie	Sztuki
1	Szanek, czwiertka, i osmina do mierzenia zboża sztuk	3
2	Zabojen do z sypania zboża	12
3	Beczek nowych i starych	10
4	Lejka do zlewania piwa w piwnicy	1
5	Cebrow ^{ec} do noszenia wody	3
6	Wiader także do noszenia wody	2
7	Kwaśnik do sycenia miodu	1
8	Kadzi warzywnych	6
9	Koryt do siekania kapusty	3
10	Dzież do pieczenia chleba	2
11	Dojnic do mleka	2
12	Necolek	3
13	Przetaków ^{ff}	3

[k. 7r] Juryzdyka plebańska

Domów z pustkami *in universum*³¹ trzydzieście, imiona i przezwiska juryzdyczan tu się nie specyfikuje dla różnych okoliczności, a nadto że domów pustych niemało się znajduje, a w nich chociaż mieszkają podkomornicy, to tylko do czasu, jednak placowe niechybnie podług dawnego zwyczaju corocznie jegomości ks[iędzu] plebanowi dochodzi placów funduszem nadanych jako świadczą dawniejsze i terażniejsze dokumenta, znajduje się dwadzieścia siedem krom cmętarza i starej cerkwi.

Takoż placów trzy, kościołowi kossowskiemu pod miastem leżących, *excepto*³² funduszowych legował imć pan Saul Juszkiewicz³³, porucznik J[ego] K[rólewskiej] M[o]ści w roku 1646, dnia 7 marca, wiecznymi czasy przy osobliwszym na to dokumencie, których juryzdyczanie używają.

Powinność juryzdyczan

Z każdego placu płacić mają po gr[oszy] 15 do żniwa z każdego placu dni sześć, siódmy dzień gwałtu³⁴ odprawić mają do dzwonienia, do warty, na noc pod kościół kolejno chodzić powinni, do łowienia ryb na rzekę Hrywdę i na Grabarkę

^{ec} Ceber – (przestarzałe) okrągłe naczynie z klepek, zwykle o dwóch uchach, używane na wsi.

^{ff} Przetak – rodzaj grubego sita, z większymi otworami, służący zwykle do odsiewania, oczyszczania zboża.

³¹ *In universum* (łac.) – ogółem.

³² *Excepto* (łac.) – wyjąwszy.

³³ Juszkiewicz Samuel – rotmistrz pieszy królewski, za zasługi wojenne. Zebrawszy na swój koszt oddział żołnierzy, walczył ze Szwedami, za co otrzymał wsie Jonance (Kudrawce), Lepogiry i Steltyńce, w powiecie wilkomirskim. Służył także jako porucznik husarski u , wojewody wileńskiego Sapięhy. Ze Żmudzi przeniósł się do Prus, gdzie pojął za żonę wdowę Zofię Milewską. Ich syn Jan (ur. 1691) został jezuitą, wyświęcony w 1700 roku. Por. K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 4, Warszawa 1989, s. 517.

³⁴ Gwałt (z niem. *Gewalt*) – tu: przymusowe świadczenie robocizny.

do młynu plebańskiego z czym każą, chodzić mają. Inna zaś posługa kościelna i plebańska starodawnemu zwyczajowi podlega, osobliwie z processami i listami bez żadnej ekskuzy³⁵ chodzić powinni, gdzie zajdzie rozkaz jegomości księdza plebana.

Placów dwa, z tychże 27 fundatorskich excypowanych³⁶ dla zakrystiana, i kantora, z których tylko posługa kościelna, a do żadnej płacy nie mają być pociągani.

Szpital dranicami kryty z sieńmi i izbą, drzwi dwoje na biegunach, piec piekarniany, okien pięć szklanych z zasuwkami, stol z deszek ciosanych.

Dymy osiadłe	Syny Osoby	Włoki		[k. 7v] Wies Storożowszczyzna	Woły sztuki	Konie sztuki	Pszczoły pnie
		osiadłe	czynszo- we				
1	2	¼	¼	Stefan Horbacz, syn Ludwik, zięć Omelian	1	2	5
2	1	¼	¼	Benedys Samusiowej z bratem Józefem	„	1	„
3	2	¼	¼	Jakub Borowik z synowcem Parmonem, syn Leon Parmonow	„	1	„
4	1	¼	¼	Janko Haurusik, syn Mikołaj	„	1	„
5	1	¼	¼	Jasko Arabej, syn Dziemian	„	1	„
6	1	¼	¼	Stefan Sipuzik, syn Ihnat	1	1	„
7	1	¼	¼	Jasko Andrejczyk	„	1	2
8	2	¼	„	Anton Andrejczyk, syny Michał i Jaśko	„	„	„
9	„	¼	¼	Jaśko Danilczyk	„	„	„
10	2	¼	„	Stefan Dragun, syny Hrehor i Jaśko	„	„	„
11	2	¼	¼	Jaśko Kozuszczyk z bratem Wasilem, syn Jaśkow Stefan	„	1	„
12	1	¼	„	Mikita Ihnacik, syn Michaś	„	1	„
13	2	¼	¼	Mateusz Horbacz, syn Hryhor, zięć Samuś	„	1	„
14	2	¼	„	Hryszko Bielewicz z braćmi Niczyporem i Antonem	„	„	„
15	„	¼	„	Fiedor Ahapin	„	1	4

³⁵ Ekskuza (z łac. *excusare*) – wymówka.

³⁶ Ekscypowany (z łac. *excipere*) – wyjęty (spod obowiązku płacenia świadczeń).

16	2	¼	„	Jaśko Ahapin, z bratem Leonem, syn Jaśkow Józef	„	1	„
17	4	¼	1/12	Paweł Tokarz, syny Maciej, Oleś, Pietruś i Jaśko	„	„	„
18	1	¼	1/12	Marcin Michalczyk, syn Jaśko	„	„	„
19	4	¼	¼	Chwedor Kozuszczyk z bracią Janem, Paw- łem, Leonem i Gabrielem	1	1	10
20	1	¼	¼	Anton Kozuszczyk z bratem Konradem	„	1	„
21	1	¼	¼	Leon Młynarz z szwagrem Pawłem	„	1	„
22	3	¼	1/12	Garbarzowa wdowa, syny Jan, Tomasz i Chwedor	„	„	„
22	36	5¼	3½	Facit³⁰	3	16	21

[k. 8r] Powinność chłopów we wsi Storożowszczyźnie mieszkających

Z półwłoki ciągłej robić powinni z czym każą, chłopci trzy dni, a żonki trzy dni aż do Świętej Pokrowy³⁷ a od Ś[więtej] Pokrowy do Ś[więtego] Jerzego, żonka dwa dni tylko, a chłop trzy dni. Gwałtu na rok dni osim. Jeden się tylko w domu dla ognia zostać winien, dziakła żyta szanek, owsa szanek, gotowych pieniędzy groszy dwadzieście pięć, kur dwoje, jajec dziesięć, talek lnianych dwie dawać co rok powinni, stróże odprawować do plebanii kolejno, inne powinności według dawnych inwentarzów pełnić powinni będą.

Dymy	Syny	Włóki		[k. 8v] Wies Chodorki	Woły	Konie	Pszczoły
		osiadłe	czynszo- we				
1	„	¼	¼	Mikołaj Bielewicz	2	„	40
2	1	¼	¼	Wasil Nowik, syn Janko	2	„	„
3	1	¼	¼	Dominik Siwy, syn Tomasz	„	„	„
4	1	¼	¼	Ławryn Dobysz, syn Janko	„	„	„

³⁷ Pokrowa, Pokrow – święto Opieki Najświętszej Bogurodzicy lub Wstawiennictwa Bogurodzicy i Zawsze Dziewicy Maryi. Obchodzone w katolickich Kościołach wschodnich tradycji bizantyjskiej, w Kościołach prawosławnych, a także w greckim prawosławiu. Poświęcone opiece Bożej nad ludźmi za wstawiennictwem Maryi.

5	1	¼	¼	Hryszko Kołot, syn Mikołaj	„	„	„
6	3	¼	¼	Kuryło Kolesnik, syny Niczypor, Leon i Trochim	1	2	„
7	3	¼	¼	Kazimierz Kolesnik, syny Mikołaj, Jurko i Francis	1	2	„
8	3	¼	¼	Tomasz Siwy, syny Hryszko, Mateusz i Jakim	1	„	„
9	„	¼	¼	Michaś Kozuszczyk	1	„	„
10	4	¼	¼	Panas Kolesnik z bratem Staśkiem, syny Pietruś i Oleś	2	1	„
11	2	¼	¼	Benedys Świkło, syny Józef i Piotr	2	„	„
12	2	¼	¼	Michał Okowity, syn Tomasz, wnuk Pietruś	2	1	„
13	4	¼	¼	Paweł Okowity, syny Matwiej, Oleś, Janko i synowiec Hryhor	2	2	„
14	1	¼	¼	Jasko Arabej, synowiec Chwedor	2	„	„
15	2	¼	¼	Francis Załoha, syny Siemion i Marcin	2	„	„
16	4	¼	¼	Ławryn Świkło, syny Janko i Mateusz, wnuki Pawluk i Pietruś	2	„	„
17	2	¼	¼	Stefan Świkło, syny Janko i Jaś	2	„	„
18	3	¼	¼	Bazył Choruzy, syny Omelian, Stefan i Paweł	2	„	„
19	2	¼	¼	Ostap Kulhawy, syn Janko, brat Maksim	1	„	„
20	1	¼	¼	Siemion Arabej, syn Janko	1	„	„
20	40	5	5	Facit	28	8	40

[k. 9r] Powinność wsi Chodorków taka, z czwieri ciągłej, z czym każą trzy dni gwałtu na rok dni osim, na które wszyscy mają wychodzić, jednego tylko dla ognia zostawić mają w domu, z każdej ćwierci ciągłej dziakła żyta pół szanka, owsa pół szanka, gotowych pieniędzy gr trzynaście, kurą jedną, jajec pięć, talka jedna, pszczoły wszyscy poddani mają na pół z dworem dzielić, stróże odprawować kolejno.

Benedykt Rumszewicz

[k. 10r] Decretum visitationis seu reformationis penes Ecclesiam Kossoviensem relictum, et Anno D[omi]ni 1756, die 26 mensis Julii A[dmodum] R[everendo] D[omi]no Rumszewicz Parocho Kossoviensi intimatum

Ad bonum ordinem Ecclesiae Kossoviensis, cum non pauca desiderentur, illa omnia silentio praeterire visitationis munus non permittit, virtute cuius sequentia iniungimus puncta:

1mo Clausura ad s[anctum] fontem baptismi sine mora adstruenda, clavis vero ab eadem, uti et a ciborio in loco soli parocho seu commendario eiusdem Ecclesiae noto semper conservanda.

2do Calices et missalia, quae reparatione indigent, cura adhibere celeriter A[dmodum] R[everendo] D[omi]no Parocho commendavimus.

3to Corporalia nova facienda, albas et alia vestimenta frequentius lavanda, confessionale saltem unum construendum, pavimenta ecclesiae ex asseribus vel ex lateribus conficienda. Domum plebanalem novam aedificandam, alia vero aedificia vetera seu putrida deiicienda, ex eo, quod dictus A[dmodum] R[everendus] D[omi]nus Parochus habeat, unde ista omnia conficiat. Praesertim ex relicta pecunia antecessoris sui, quam in privatos usus suos salva conscientia sua expendere non possit.

4to Saepimentum circa caemeterium in spatio medii anni erigere, ipsumque caemeterium complanandum, arbores minores et arbusta, seu tribulos excisere et expurgare mandavimus.

5to Ipsum A[dmodum] R[everendum] D[omi]num Parochum ne se ab Ecclesia absentare audeat, nisi in negotio eiusdem Ecclesiae, idque ad breve tempus, relicto certo in suo **[k. 10v]** loco sacerdote serio admonuimus.

6to Ex visitatione Personali, quoniam aliquae inconvenientiae patuerunt, quae occasionem scandalı praebere possunt, ideo stricte A[dmodum] R[everendum] D[omi]num Parochum obligavimus ut in posterum intra cancellos modestiae et honestatis sacerdotalis se contineat, idque. sub paenis in S[ancti]s Canonibus praescriptis.

7mo Inventarium quod tempore visitationis male conscriptum praesentavit in spatio trium mensium meliori forma, ordine et caractere confectum sub paena suspensionis Vilnam comportare designavimus. Pro meliori autem praemissoriis robore et executione subscripimus.

Datum Kossoviae A[nno] D[omini] et mense ut supra.

THE INVENTORY OF THE CHURCH AND PRESBYTERY IN KOSÓW OF 1751**Summary**

The inventory coming from the Diocesan Archive of Drohiczyn is the detailed records of the state of the church and presbytery drawn up by the dean Rev. Krzysztof Modzelewski on 19 January 1751. The inventory was drawn up due to the fact that the parish in Kosów was taken over by Rev. Benedykt Rumszewicz. The former Polish borderland parish is now located within the borders of Belarus.

Keywords: the Polish Eastern Borderlands, the history of the Church, the history of the parish of Kosów

Translated by Aneta Kiper